

*Valentina MATEI**

TOPONIME CELTICE ÎN PROVINCIIILE ROMANE MOESIA SUPERIOR ȘI MOESIA INFERIOR

Celtic Toponyms in the Roman Provinces Moesia Superior and Moesia Inferior

Abstract: The presence of toponyms belonging to Celtic populations in Moesia Superior and Moesia Inferior can be connected to population movements in the first millennium BC, rather than to the Roman Empire's colonization policies regarding the newly-formed provinces in the first century AD. The Celtic populations' movement toward south-eastern Europe and the settlement of tribes of Celtic origin – such as the Britolagai, the Koralli and the Scoridisci –, their influence on local toponyms, as well as the influence of Roman colonization led to the creation of a heterogeneous population, a significantly large portion of which was made up of populations from Celto-Germanic provinces. Certainty regarding the origin of toponyms, as in the case of *Noviodunum* and *Bononia*, is a rare occurrence.

Keywords: Toponymy, Celts, Moesia Superior, Moesia Inferior

*

Prezența oiconimelor celtice la Dunărea de Jos și dănuirea acestora peste secole reprezintă o consecință a dinamicii și statornicirii în Peninsula Balcanică a unor triburi de origine celtică în mileniul I a. Chr., asupra cărora ne vom opri pentru un scurt istoric.

Primele expediții celtice s-au semnalat în jurul anului 550 a. Chr., fapt reflectat în arheologie prin trecerea de la Hallstatt la La Tène. Invazie în masă a celților, așa cum este relatată de izvoarele literare antice, având ca baze documentare lucrările lui *Cornelius Nepos* (insubru) și *Pompeius Trogus* (vocont)¹, poate fi mai mult epică

* Colegiul Național "Octav Onicescu" București; valentina_m_matei@ymail.com.

¹ Berciu 1970, 221.

decât istorică. Cel mai probabil, este vorba de o confederație de triburi sosite din diferite zone.

Toți istoricii, mai puțin *Titus Livius*, adună la un loc evenimentele și le plasează între anii 396-386 a. Chr. *Livius* plasează prima expediție în primul an al celei de-a 98-a Olimpiade, adică în 388/7² a. Chr., iar la *Cornelius Nepos* intrarea galilor în Italia corespunde cuceririi cetății Veii de către *Camillus*, adică 396 a. Chr.³ *Titus Livius* notează în plus ideea existenței unui soi de plan politic din care ar fi luat naștere expediția. *Celticum* forma o confederație în fruntea căreia se afla regele biturigilor, *Ambigatus*. Acesta a trimis două colonii în frunte cu *Sigovesus* și *Bellovesus*, destul de puternice pentru a zdrobi orice rezistență⁴.

Conform lui *Titus Livius*, mai multe cete au trecut Alpii, în mod succesiv sau pe drumuri diferite. *Bellovius* care, după relatarea istoricului, ar fi condus toată operațiunea, nu îi avea cu sine decât pe *insubri*. Aceștia au sosit primii. Odată mișcarea lor efectuată, trupele de *cenomani*, sub conducerea lui *Elitovius*, le-ar fi urmat prin aceeași trecătoare. *Titus Livius* semnalează apoi o mișcare a *libuilor* și *salluivilor*. *Boii* și *lingonii* au străbătut trecătorile prin Alpii Elvețieni. *Senonii* au traversat ultimii și, trecând înaintea trupelor din față, ar fi constituit acea armată de 30 000 soldați care a cucerit Roma⁵.

Majoritatea istoricilor⁶ prezintă faptele în termeni apropiați: *insubrii*, *boii* și *senonii* distrug marele oraș etrusc *Melpum* (Melzo, la vest de Milano), apoi întemeiază Milano și câteva alte orașe. Romanii se îngrijorează și trimit în ajutor o armată care a fost înfrântă la *Allia*. Roma este cucerită, apoi salvată de către *Camillus*. Conform unor autori antici, galii au fost exterminați până la unul, conform altora, s-au retras către așezările lor din Romagna, chemați în urma unor incursiuni ale veneților⁷. Au coborât apoi în Campania în 360 a. Chr. și 349 a. Chr., ajungând apoi până în Grecia, unde *Dionysios I* al Siracuzei a trimis o ceată de gali care era în serviciul lui⁸.

Insubrii, după prima ciocnire cu *etruscii*, s-au stabilit în zona lacului Como, între Tessin și Adda, ocupând provinciile Como și Milano. *Cenomani* s-au stabilit între Adda și Adige, la Sud de lacurile Iseo și La Guarda, în jurul Bresciei și până la Verona. *Boii* au ocupat regiunea Lodi, în nordul Padului, între Tessin și Adda. Dar locul a devenit neîncăpător și au trecut Padul împreună cu *lingonii* și au populat

² Titus Livius V, 34.

³ Plinius III, 125.

⁴ Titus Livius V, 34.

⁵ Titus Livius V, 31.

⁶ Plutarch, *Camillus* 15; Polybios II, 17; Plinius II, 125; Diodor XIV, 113.

⁷ Polybios II, 18, 3.

⁸ Polybios II, 19, 2.

câmpia de la poalele Apeninilor, între Parma și Bologna, în timp ce *lingonii* ocupau partea de sud a regiunii Emilia. *Senonii* au ocupat, în continuarea lanțului Apeninilor, coasta Romagnei, de la Utis (Montone) până la Aesis (Esino), în vecinătatea Anconei.

În aceeași perioadă, masa celților s-a extins și în alte direcții decât Italia. Tradiția invocată de *Titus Livius* relatează o expediție simetrică aceeaia a lui *Bellovesus*, condusă de vărul său, *Sigovesus*, în împrejurimile Pădurii Hercinice. Rezumatul lui *Iustinus* localizează mai bine evenimentele. O parte a galilor s-ar fi îndreptat spre Iliria. Expediția s-a stabilit în Pannonia. Au avut loc diferite războaie cu vecinii, care au durat mult timp; în sfârșit, au ajuns în Grecia și Macedonia⁹.

La Nord de iliri, alți celți înaintaseră pe Dunăre, infiltrându-se în mijlocul populațiilor ilirice. Dar ei nu apar în număr mare decât la sfârșitul secolului al IV-lea a. Chr. Odată *antariații* înlăturați, învingătorii le-au luat locul, probabil în valea Moravei, de unde au amenințat în același timp Tracia, Macedonia și Grecia, pentru că nu s-au stabilizat de la început. Se aflau în mișcare și primeau contingente noi, poate chiar le chemau în ajutor.

În 298 a. Chr., o ceată a înaintat până în Bulgaria, s-a ciocnit cu macedonenii și a fost înfrântă de Cassandros pe versanții munților *Haemus*¹⁰. Puțin mai târziu, un al doilea grup, condus de *Cambaules*, pare să fi ajuns în Tracia. În 281 a. Chr., moartea lui Lysimachos și al lui Seleucos, prelungirea războiului dinastic și dezorganizarea Regatului Macedoniei au slăbit obstacolul care se mai afla în calea galilor¹¹.

În 260 a. Chr. celții s-au pus în mișcare cu trei armate. Armata de Est, comandată de *Kerethrios*, i-a atacat pe tribalii dintre Bulgaria. Armata de Vest, comandată de *Bolgios*, traversând Iliria, a fost nevoită să atace Macedonia în regiunea Monastir. Ptolemeu Keraunos care îi era rege a refuzat tratativele, armata i-a fost înfrântă, iar regele ucis. Armata de centru, comandată de *Brennus* și *Acichorios*, s-a îndreptat spre Peonia și s-a confruntat cu muntenii din *Haemus*. Armata lui Brennus a zdrobit trupele macedonene reconstituite, apoi prin Tessalia a coborât în Grecia, i-a învins pe greci și a ajuns la Dephi prin defileele Parnasului. Aceasta bătălie a rămas imortalizată în memoria colectivă a grecilor, dar și într-o pictură murală la Bouleuterionul din Atena¹².

Înfrânți de Antigonos Gonatas în 277 a. Chr. și de Pyrrhos în 274 a. Chr., celții au fost nevoiți să se retragă în Nordul Macedoniei, luându-și denumirea de scordisci și au întemeiat orașul *Singidunum* (Belgrad)¹³. O altă ceată, aparținând și ea armatei

⁹ Iustinus XXIV, 4.

¹⁰ Hubert 1983, 294.

¹¹ Berciu 1970, 154.

¹² Pausanias I, 3, 4; Husar 1999, 34.

¹³ Hubert 1983, 296.

lui *Brennus*, s-a retras pe pantele munților *Haemus*, sub conducerea unui șef numit *Comantorios*. Ea a cucerit triburile trace din vecinătate și a întemeiat în Tracia un regat celtic care a durat până în 193 a. Chr. Capitala era la Tyle sau Tylis. Populația s-a extins la Sud de *Haemus*, în bazinul de la Adrianopolis, iar în Nord până la Dunăre.

Un alt val al celților care nu-și găsiseră loc pe terenurile suprapopulate ale Helladei s-a îndreptat spre teritorii din nordul Peninsulei Balcanice, pe câmpiile mai largi ale Moravei, ale Mariței și ale Dunării. Au creat aici diverse orașe care purtau nume celtice: *Bononia* (Vidin), *Ratiaria* (Aktscher), *Durostorum* (Silistra), *Noviodunum* (Isaccea)¹⁴.

O zonă cu nume și așezări celtice încă și mai răzlețe înconjoară Marea Neagră prin Nord. Ptolemeu semnaleză un popor de *Britolagai*, se pare celtic, și orașele *Aliobrix* și *Camodunum*¹⁵. Pausanias vorbește de un popor galic, *Kabaroï*, care locuia în extremul Nord¹⁶.

În 278 a. Chr., *Nicomedes*, regele Bithyniei, a chemat în Asia Mică, probabil prin intermediul lui *Antigonos Gonatas*, un corp de celți care cuprindea poate o parte dintre învinșii de la Lysimacheia, fiind comandat de un șef numit *Leonnarios*. El acționa alături de un alt corp, condus de *Loutarios*. Cele două corpuri formau un grup de aproximativ 10 000 de oameni înarmați, care au început să lucreze pe cont propriu, amenințând, jefuind și negociind pentru a lua tributuri de la orașele terorizate. Îi găsim la Troia, Efes și Milet¹⁷.

Dintre triburile celtice care au participat la mobilizarea Vest-Est, câteva s-au împământat în teritoriul din sudul Dunării, fapt reflectat în izvoarele literare și arheologice. Aceștia sunt britolagii, korallii și scordiscii.

Britolagai [Ptolemeu III, 5, 5, și 3, 10, 7 – *Βριτολαγαι*]

Acest nume etnic este atestat în teritoriul Ucrainei, Moldovei și României, la Nordul Deltei Dunării. Singura mențiune în literatura antică apare la Ptolemeu¹⁸. În zona pe care se întindea stăpânirea acestui trib au întemeiat burguri de apărare și de pradă, localități antice purtătoare de nume celtice: pe Nistru *Erractum*, *Vibantavarium*, *Maetone*, *Carrodunum*¹⁹; pe malul Dunării, *Arubium*, *Noviodunum* și *Aliobrix*²⁰. Atribuirea de către C. Jullian a cetății *Noviodunum* regatului celtic de

¹⁴ Berciu 1970, 132.

¹⁵ Ptolemeu III, 10, 7.

¹⁶ Pausanias I, 35, 5.

¹⁷ Thierry 1828, 255.

¹⁸ Ptolemeu III, 5, 5; 3, 10, 7.

¹⁹ Ptolemeu III, 5, 30.

²⁰ TP VIII, 2.

Tylis, ca extremă nordică a acestuia, nu poate fi decât eronată²¹. Fondatorii acestei cetăți nu pot fi decât descendenți ai neamului britolagilor.

Cercetătorii Holder²², Braun²³, Pârvan²⁴ și Kazarow²⁵ s-au pronunțat în favoarea unei origini celtice a acestui trib și, mai mult decât atât, Vasile Pârvan îi culpabilizează și pentru presiunea asupra altor triburi, de origine germanică, precum sunt skirii și bastarnii²⁶. Opinia lui Pârvan este împărtășită și de Dáithí Ó Hógáin²⁷.

Koralli [Strabon 7, 5, 12 – *Κόραλλοι*; Ovidius, *Ex Ponto* 4, 2, 37 – *Cōralli*; Appian, *Mithridates* 69 – *Coralli*].

Apartenența etnică a tribului *Koralli*, care în antichitate ocupa zona dintre munții Haemus și Marea Neagră, este nesigură. Au fost considerați traci, iranieni sau celți. Strabon califică acest trib de origine certă tracică, asemenea bessilor, maedilor și denteletilor²⁸. De aceea, nu este surprinzător că D. Detschew îi atribuie aceeași origine, deși lasă deschisă și posibilitatea de a îi atribui o origine getică, excluzând total eventuala origine celtică²⁹.

Appian menționează tribul ca fiind sarmatic, aceeași opinie fiind preluată de Tomaschek: "wahrscheinlich eine sarmatische Horde, die zum Theil in den Haemus eingedrungen war, etwa als «Thätige, Kriegerische» zu deuten, was kaum möglich ist"³⁰.

În favoarea unei origini celtice a tribului s-au pronunțat Holder³¹, Reinach³², Guyonvarc'h³³, Kazarow, Gerov, Domaradske și Duridanov³⁴.

Guyonvarc'h a încercat să clarifice această dilemă a cercetătorilor, indicând și toponimul *Κόραλλα*, care a fost considerat ca fiind celtic de către Holder³⁵. Mai mult, acesta a semnalat și posibila implantație celtică la Kopalla. Existența acesteia poate fi cu greu dovedită, dacă nu chiar respinsă. Este foarte puțin probabil ca o

²¹ Jullian 1908, 292.

²² Holder 1961 I, 550.

²³ Braun 1989, 126.

²⁴ Pârvan 1926, 44.

²⁵ Kazarov 1919, 69, 1.

²⁶ Pârvan 1926, 65.

²⁷ Hógáin 2003, 60.

²⁸ Strabon VII, 5, 2.

²⁹ Detschew 1957, 253.

³⁰ Tomaschek 1893, 97.

³¹ Holder 1961, 1280: "Celtoscythisches Volk in der Dobrudscha zwischen dem Haemus und dem Schwarzen Meer".

³² Reinach 1899, 127: "les coralli me semblent avoir été celtique".

³³ Guyonvarc'h 1967, 119-122.

³⁴ Duridanov 1997, 132.

³⁵ Holder 1961, 1280.

colonie celtică să fi fost construită în partea Sud-Estică a Pontului. Numele, așa cum reiese din izvoarele antice, are rezonanță grecească.

Guyonvarc'h a încercat, de asemenea, să compare tribul Κόραλλοι cu binecunoscuta colonie celtică Coriallum, care provine din celticul *corio-*, însemnând armată. Există încă unele aspecte sub semnul întrebării asupra celei de-a doua părți a toponimului, care, așa cum consideră Guyonvarc'h, a suferit transformări la contactul cu dialecte străine: nu se poate explica trecerea de la Coriallo la Koralla.

Scordiscii [Strabon – VII, 5, 2: *Σκορδίσκοις*; Iustinus XXXII, 3, 6 – *Scordiscosque*].

Prima menționare a celților din bazinul Dunării datează din 335 a. Chr., când Alexandru cel Mare pregătea confruntarea cu geții de la Nord de Dunăre. Atunci, celții de pe coasta Adriaticii au trimis o solie lui Alexandru, cu scopul de a încheia un tratat de prietenie, *τους περι τον Αδριν Κελτους, Κελτων των επι τω Ιονιω ωκισμενων*³⁶. Îi regăsim în izvoarele literare în prima jumătate a secolului al III-lea a. Chr., îndreptându-se tumultuos către Grecia Centrală, când nimic nu părea să stea în calea *ό απο Γαλατών φόβος*³⁷. În 279 a. Chr., celții au distrus templul lui Apollo din Delphi, salvarea Greciei fiind de natură miraculoasă, *bello adversus Delphos infeliciter gesto, in quo maiorem vim numinis quam hostium senserant*³⁸.

Ei au revenit sub conducerea lui Bathanatus în bazinul Dunării, așezându-se de la Schar Dagh, muntele Scordus, până la confluența dintre Sava și Dunăre și și-au luat un nume inspirat din toponimia locală, *scordisci*³⁹. Secolele ce au urmat revenirii în bazinul Dunării s-au caracterizat printr-o continuă mișcare, încălcare și confiscare de teritorii ale populațiilor învecinate, urmele scordiscilor întâlnindu-se pe un areal mai mare decât cel pe care l-au deținut în mod direct.

În privința originii etnice și a *ethnikon*-ului, există încă divergențe în peisajul științific, divergențe care provin pe de o parte din contradicțiile autorilor antici privind originea acestui popor, pe de altă parte din existența a două variante a numelui acestui popor: *Σκορδίσκοι* și *Σκορδίσται*⁴⁰. La Iustinus și Athenaeus, scordiscii apar ca o rămășiță a galilor care, sub conducerea lui Brennus, au devastat sanctuarul de la Delphi⁴¹; Strabon îi numește pe scordisci și *galatae*⁴², în timp ce Titus Livius precizează că aceștia erau *gens a Gallis oriunda*⁴³. Printre autorii care

³⁶ Strabon VII, 3, 8.

³⁷ Titus Livius VII, 12.

³⁸ Iustinus XXXII, 3, 6.

³⁹ Iustinus XXXII, 3, 7, 2; Hubert 1983, 297; Papazoglu 1978, 271.

⁴⁰ Papazoglu 1978, 345.

⁴¹ Iustinus XXXII, 3, 6-8; Athenaeus VI, 25, 234b.

⁴² Strabon VII, 5, 2.

⁴³ Titus Livius LXIII, 16.

nu atribuie origine celtică scordiscilor se numără Appian⁴⁴ și Florus⁴⁵. Fricțiunea asupra originii acestui popor în izvoarele literare antice poate fi explicată prin faptul că, deși au cucerit teritoriul de la confluența Savei cu Dunărea, scordiscii nu au exterminat populații indigene, ci au locuit zona împreună cu acestea, iliri și traci, amestecându-se într-un singur popor, precum este explicat la Strabon: *ατὰ τοὺς Σκορδίσκους καλουμένους Γαλάτας: καὶ γὰρ οὗτοι τοῖς Ἰλλυρικοῖς ἔθνεσι καὶ τοῖς Θρακίοις ἀναμιζ ᾤκησαν*⁴⁶. Deși parte a unei regiuni cu populații eterogene, scordiscii și-au păstrat individualitatea etnică peste secole. Menționați din nou de Strabon în contextul confruntărilor cu regele dacilor Burebista, ei sunt numiți celți și nu traci sau iliri⁴⁷.

Victoria romanilor asupra Macedoniei în 168 a. Chr. și formarea provinciei romane Macedonia douăzeci de ani mai târziu i-au adus pe scordisci în contact direct cu romanii. Prima menționare a acestei legături apare la Iulius Obsequens care, amintind evenimentele din timpul consulatului lui Lucius Lentulus și Caius Marcius din anul 156 a. Chr., amintește înfrângerea scordiscilor, aliați ai dalmaților, în fața armatelor romane, *Dalmatae Scordisci superati*⁴⁸.

Asupra contextului desfășurării acestui eveniment s-au formulat mai multe ipoteze. Precum se cunoaște, în anii 156-155 a. Chr. s-a desfășurat conflictul dintre romani și dardanii⁴⁹, început de consulul Caius Marcius și continuat de consulul din anul următor, Cornelius Scipio Nasica. În acest conflict, se pare că scordiscii au fost aliații loiali ai dardanilor⁵⁰. O altă ipoteză formulată în istoriografie califică scordiscii ca invadatori ai Illyriei romane, în contextul aceluiași conflict dintre dardani și romani, eveniment ce poate fi contestat prin faptul că scordiscii nu aveau ca zonă de interes partea din Vest, ci se îndreptau cu precădere către Sud și Sud-Est⁵¹. Cea de-a treia ipoteză care a fost sugerată este pusă în legătură cu primul război pannonian, datat tot în 156 a. Chr.⁵². Având în vedere apropierea teritorială dintre populația pannonică și cea a scordiscilor, precum și interesele acestora către zona de stăpânire a pannonienilor, această din urmă ipoteză pare cea mai justificată⁵³.

⁴⁴ Appian III, 1, 3 atribuie origine ilirică scordiscilor. Hógáin 2003, 60.

⁴⁵ Florus I, 39: *saevissimi omnium Thracum Scordisci fuere*.

⁴⁶ Strabon VII, 5, 2.

⁴⁷ Strabon VII, 3, 11: *τούς τε Κελτοὺς τοὺς ἀναμειγμένους τοῖς τε Θρακῶν καὶ τοῖς Ἰλλυριοῖς ἐξεπόρθησε*.

⁴⁸ Iulius Obsequens, c. 16.

⁴⁹ Polybios XXV, 6.

⁵⁰ Papazoglu 1978, 284.

⁵¹ Papazoglu 1978, 284.

⁵² Tapavički-Ilić 2004, 221.

⁵³ Mocsy 1992, 527.

Data fiind situația prezentată mai sus, prin multitudinea de populații care s-au perindat în teritoriul de la Sud de Dunăre în secolele imediat anterioare cuceririi romane, stabilirea unei apartenențe lingvistice certe a toponimelor din această zonă implică o muncă laborioasă, conlucrarea analizei lingvistice cu cea arheologică, care nu de puține ori conduce la rezultate dintre cele mai diverse, scindând tagma cercetătorilor.

Prezența populației militare în cele două provincii moesice poate fi ușor explicată prin militarizarea provinciei cu trupe auxiliare din întreg Imperiul Roman. Alături de soldații care au fost detașați în provinciile Moesia Superior și Moesia Inferior s-au aflat și negustori, artizani, meșteșugari, care însoțeau trupele auxiliare și își desfășurau activitățile economice în provinciile "gazdă". Existența acestora poate fi dovedită fie prin menționarea explicită în documentele vremii, fie prin manufactura conservată de-a lungul timpului în spațiul celor două provincii. Problema se pune, însă, în felul următor: au ajuns aceste produse aici, împreună cu purtătorii acestor civilizații, sau doar în schimburi comerciale? Avem de-a face cu populație din provinciile celto-germanice sau doar cu produse aparținătoare populațiilor din provinciile celto-germanice?

Prezențe ale celților în Peninsula Balcanică sunt bine reprezentate de atestări toponimice. Nu există niciun dubiu că *Noviodunum* (Isaccea) sau *Bononia* (Vidin) sunt toponime de origine celtică. Există și situații în care nu există această certitudine, iar analiza lingvistică a acestor localități a generat nenumărate discuții. Celții au apărut în secolul IV a. Chr. în spațiul carpatic. La începutul secolului al III-lea a. Chr., avem deja Moesia, Dacia și Thracia cucerite de aceste triburi. Că urme ale celților se reflectă și în toponimia din aceste regiune este un lucru deja cunoscut de mult timp. Dar despre ce tip de urme este vorba în Peninsula Balcanică? Din sursele istorice, cunoaștem că triburile care au sosit în Peninsula Balcanică sunt de origine gallică și nu celtiberică.

Din sursele istorice care ne furnizează informații despre istoria Peninsulei Balcanice, cunoaștem că, în această regiune, au fost dezvoltate limbi din ramura celor indogermanice. Prima populație a acestei arii a fost cea dacică, care vorbea o limba indogermanică, respectiv geții și thracii, ca și triburile ilirice (pannonii, liburnicii). Mai târziu se găseau aici greci, romani, iranieni și celți.

W. Tomaschek a remarcat câteva nume cu terminația *-dina* (*alidina*) din Scythia Minor, care ar putea fi legate de iranianul *din(a)* – apărătoare, precum și cu antroponimul Dinis. Ultima propunere este foarte nesigură, deoarece antroponimul în cauză, ca al doilea membru al toponimicului, nu este anticipat.

Dinogetia – Garvăn

Janakieva asociază acest dina- cu un toponimic din Dardania (Δίνιον)⁵⁴. După Delamarre, toponimul Dinogetia este celtic, compus din *dīno-cētiā, care înseamnă acoperiș din lemn. Sau ar putea fi *dino-cētiā, care înseamnă defrișare. Presunerile lui Delamarre nu sunt însă susținute de date istorice sau arheologice. Cel mai probabil, denumirea poate fi atribuită tezaurului lingvistic thracic (sau dacic), așa cum mai mulți autori s-au pronunțat. Criteriul istorico-geografic se impune pentru stabilirea originii toponimului.

Aliobrix [BA 22: F-3; TIR L 35: 22; Ptolemeu III, 10, 5]

Atestat într-un manuscris al lui Ptolemeu și doar intuit în lucrarea lui Ammianus Marcellinus, toponimul Aliobrix este pus în legătură cu Orlovka / Piatra Cartalului (Ucraina), peste Dunăre de Noviodunum⁵⁵. Prezența activității umane în această zonă a fost demonstrată de numeroase studii, încă de la sfârșitul eneoliticului și până în epoca romană⁵⁶. Cu toate acestea, Ammianus Marcellinus nu menționează această așezare în pasajul în care prezintă campania lui Valens din 369 p. Chr. împotriva goșilor, unde precizează traversarea Dunării de către oștile romane *simili pertinacia tertio quoque anno per Noviodunum*⁵⁷.

Îndreptarea atenției cercetătorilor asupra acestei localități s-a datorat și toponimicului, considerat celtic și pus în legătură cu regatul celtic de Tylis, precum și cu tribul *bastarnae*⁵⁸, iar mai recent cu tribul Βριτολάγαι⁵⁹.

Etimologic, numele locului provine de la **h₂el-io* + **brig-s*. Prima componentă, *ail* – altul, *eil* – al doilea, **al-*, **ol* – deasupra, afară; **allos* – al doilea. A doua componentă este **brig* – fortificație, așezare înaltă, *bri* – deal, *bre* – deal, înălțime.

La Holder, se regăsește toponimul Aliobrix în paralel cu *pago Aliodrense*, unde prima componentă este identică, iar cea de-a doua provine de la **duro* – fortificație, oraș⁶⁰. Așadar, întreaga compoziție s-ar putea traduce fortificație / cealaltă fortificație, prima fiind probabil Noviodunum⁶¹.

Arrubium – Măcin [BA 22: F-3; TIR L – 35, 24; ND or. 39, 7, 16: *Arubio*; Rav. 4, 5: *Arubion*; TP 7, 4: *Arubio*; IA 225, 5: *Arrubio*; CIL III, 5443, 5575, 5580, 5185; IGL 110]

⁵⁴ Janakieva 1999, 86.

⁵⁵ TIR L 35: 22; Holder 1961 I, 229.

⁵⁶ Gostar 1967, 109; Hubert 1983, 297; Suceveanu, Barnea 1991, 67; Bârcă, Sîrbu 2000, 73.

⁵⁷ Ammianus Marcellinus VII, 6, 5.

⁵⁸ Pârvan 1926, 668; Duridanov 1997, 137; Falileyev 2005, 108.

⁵⁹ Falileyev 2006b, 28-31; Matei 2011, 13.

⁶⁰ Holder 1961 I, 93.

⁶¹ Falileyev 2007a, 4.

S-a sugerat de către J. Weiss că numele acestei localități ar proveni din perioada romană⁶², sugestie respinsă de cercetătorii ulteriori acestuia⁶³. Prezența unei unități militare romane cu asociere celtică precisă în această zonă este puțin probabilă, precum și ca așezarea să aibă toponimic celtic doar din perioada ocupației romane a Moesiei Inferior.

Numele a fost o lungă perioadă de timp asociat cu numele tribului gallic Απούβιοι⁶⁴. Această asociere este combătută în studiile recente⁶⁵, iar toponimicul scythic apare mai degrabă asociat cu *Arouioi* sau *Aroubioi*. Numele așezării a fost comparat și cu *Aryium*, *Arui(i)*, găsit la Avienus⁶⁶ și Οπούτιοι, așa cum apare la Ptolemeu⁶⁷.

G.R. Isaac a sugerat două posibile segmentări ale acestuia: *aru-bio-* și *are-un-jo-*⁶⁸, în timp ce W. J. Watson, indicând numele *Verubium*, sugerează segmentarea: **ve-ub-ium*, *ub* fiind găsit și în irlandeză *ubh-*, care înseamnă punct⁶⁹. El a atras atenția și asupra numelui etnic Ubii, din zona Rinului, analiză total respinsă de Isaac, care argumentează că *ubh* provine din norvegiana veche, așadar este puțin probabil să fie parte componentă a unui toponimic celtic⁷⁰. Luând în considerare argumentele pertinente ale lui G. R. Isaac, segmentarea care rămâne valabilă este *aru-bio*, unde *aru-* este componentă a numelor personale gallice, din șirul *ar-*, *ara-*, *aro-*, însemnând mișcat, crescut, înălțat, iar *-bio* elementul celtic al acestui toponim. Originea celtică a acestei localități pledează pentru existența unei așezări fortificate pre-romane, reabilitate odată cu stabilirea romanilor în această zonă⁷¹.

Bononia – Vidin [It.Ant. 219, 2; ND or. XLII 4,13; Proc. 4. 4; Hierocl. 655, 3: *Bovονία*]

Asupra originii etnice a orașului antic ale cărui ruine se află astăzi la Vidin s-au pronunțat mulți cercetători în ultimele două secole, toți considerând toponimul Bononia de origine celtică⁷². Orașul era cunoscut și ca Bidina, care fie reprezintă

⁶² Weiss 1911, 37.

⁶³ Vulpe 1938, 84-85; Suceveanu 1977, 59, 61; Falileyev 2006b, 29; Falileyev 2007a, 5.

⁶⁴ Duridanov 1997, 137: "vergleiche den Stammesnamen Απούβιοι in Gallien".

⁶⁵ Isaac 2002, comm. ad *Aroubioi*.

⁶⁶ Avienus I, 160 și 172.

⁶⁷ Ptolemeu II, 6, 2.

⁶⁸ Isaac 2002, comm. ad *Arrubio*.

⁶⁹ Watson 1926, 36-37.

⁷⁰ Isaac 2002, 201.

⁷¹ Bărbulescu, 2001, 83.

⁷² Falileyev 2007b, 195.

denumirea indigenă a orașului, fie numele unei suburbii a orașului⁷³, acestui toponim excluzându-i-se originea celtică.

În antichitate au existat mai multe așezări care au purtat acest nume: în Gallia Cisalpină, astăzi Bologna, Italia; în Gallia Comata, astăzi Boulogne-sur-Mer, Franța; în Pannonia, astăzi Banoštor, Serbia; în Moesia Superior, astăzi Vidin, Bulgaria⁷⁴. Precum se poate observa, excluzând Moesia Superior, toate toponimele sunt menționate în provincii care au ca bază etnică populații de origine celto-germanică.

În dicționarul lui Holder, numele Bononia apare menționat ca reprezentând un toponim de origine celtică, fără însă a aminti și de cel din Moesia Superior, ci doar toponimul omonim din Gallia Cisalpină⁷⁵. Elementul **bona-*, având înțelesul de bază, fundație, este derivat dintr-un antroponim gallic și este frecvent folosit în compoziții utilizate ca toponime, precum Arrabona, Bona, Bonna, Bononia, Vindobona, Κασιβόνων⁷⁶.

Durostorum – Silistra [Ptolemeu III, 10, 5 Δουρόστολον (*Δουρόστορον*); TP VIII, 2: *Durostero*; IA 223, 4: *Dorostoro*; ND or. XL 26, 33: *Durostoro*; Rav. IV, 7: *Durostolon*; Cod. Theod. X, 1, 11 (a. 337); Cod. Just. VIII, 41, 6 (a. 294); AE 1936, 10; CIL III, 7479; CIL III, 12456; AE 1925, 110; ISM I, 302; AE 2001, 555; AE 2007, 1211]

Toponimul Durostorum a creat controverse în rândul istoricilor și lingviștilor. Unii au pledat pentru o origine tracă, precum Tomaschek și Detschew⁷⁷, alții în favoarea unei origini celtice a toponimului, precum Holder, Dottin, Kazarov, Beševliev și Duridanov⁷⁸, iar în ultimul timp chiar pentru o posibilă hibridare latino-celtică⁷⁹.

O posibilă segmentare a acestui toponim, prin prisma ipotezelor mai sus amintite, este **duro-* și **-storon-*. În limba latină, **duro-* este un verb care înseamnă a întări, în limbile celtice un substantiv cu același înțeles, iar în limbile tracice înseamnă probabil "a town on a hill top, a fortified town"⁸⁰. Toponime care să conțină acest element și despre care să se discute originea latină a acestora nu există, în timp ce acest element apare ca parte componentă a unor toponime de origine cert celtică, precum *Duro-briva*, *Duro-cornovium*, *Duro-levum*, *Augustu-durum*, *Brio-*

⁷³ Beševliev 1988, 42-43.

⁷⁴ Duridanov 1997, 137.

⁷⁵ Holder 1961 I, 481.

⁷⁶ Ivantchik, Falileyev 2012, 337.

⁷⁷ Tomaschek 1894 II, 73; Detschew 1976, 149.

⁷⁸ Holder 1961 II, 1386; Dottin 1906, 334; Kazarow 1919, 62; Beševliev 1970, 125-126; Duridanov 1980a, 12; Duridanov 1980b, 5; Duridanov 1997, 136.

⁷⁹ Ivanov 2006, 57.

⁸⁰ Ivanov 2006, 57.

*durom*⁸¹. Cea de-a doua componentă a toponimului, *-*storon-*, este întâlnită și în alte toponime, precum *Segu-sterio*, *Epo-sterio-vidus*, și înseamnă abrupt / pantă abruptă⁸².

Argumentele lingvistice prezentate mai sus, precum și prezența în această zonă a altor oiconime de origine celtică, ne îndreptățesc să atribuim acest oiconim tezaurului lingvistic celtic, fără însă a exclude eventuala hibridizare a acestor toponime.

Noviodunum – Isaccea [Ptolemeu 3, 10, 2-5: *Novioδουνον*; IA 226, 1: *Novioduno*; Rav. 4, 5: *Novioduno*; TP 7, 4: *Novioduni*; ND or. 39, 25: *Noviiodure*, *Novioduro*, *Nomoduro*; Hierocl., Synecd. 637, 13; Amm. Marc. 27, 5, 6; Proc. 4, 11; Ior. Get. 35; Const., de them. 2, 47, 15]

Originea celtică a toponimului Noviodunum nu mai suportă nicio opoziție⁸³. Singura incertitudine apare la etimologia cuvântului. Astfel de toponime se întâlnesc în Europa pe teritoriul Franței, Elveției, Sloveniei și României. Înseamnă "noul oraș"⁸⁴. Etimologic, toponimul conține **nou(i)o* – nou și **duno* – fortificație⁸⁵.

În campaniile lui Caesar împotriva galilor, acesta menționează în zonă trei oppida care poartă numele Noviodunum⁸⁶. Menționările din *De Bello Gallico* sunt susținute de izvoarele cartografice⁸⁷ din perioada antică, dar și de studiile de geografie⁸⁸, topografie⁸⁹ și lingvistică⁹⁰ din perioada contemporană.

Pe lângă aceste toponime menționate în *De Bello Gallico*, astfel de localități apar și în alte regiuni ale Europei: Nyon, în Saône-et-Loire, localitate din comuna Saint-Sermin du Plain, cantonul Couches, arondismentul Autun, Jublains⁹¹, la Mayenne, arondismentul Mayenne, cantonul Bais. Numele antic este atestat de Ptolemeu⁹² [Νοιοδουνον]. În Elveția, avem Nyon în cantonul Vaud, pe malul lacului Geneva: *civitas equestrium (id est Noiodunus)*⁹³; Novioduno din Veleia, menționat în 104 p. Chr., ar fi un *pagus* sau un canton la Placentia⁹⁴.

⁸¹ Duridanov 1980b, 5.

⁸² Guyonvarech 1968, 201.

⁸³ Falileyev 2007b, 195.

⁸⁴ Holder 1961, 789; Guyonvarech 1974, 75-86.

⁸⁵ Falileyev 2007a, 9.

⁸⁶ Caesar, *De bello Gallico* II, 12 (prima campanie împotriva belgilor); VII, 12 (la începutul campaniei din 52 a. Chr. un oppidum al bituringilor); VII, 55 (în timpul campaniei din 52 a. Chr. o cetate a haeduilor, situată pe o poziție favorabilă, pe malul râului Loire).

⁸⁷ IA 367, 2; TP I B, 1; AR IV, 26.

⁸⁸ Kiepert 1887, 309; Desjardins 1878, 453-454.

⁸⁹ Matton 1871, 262; Vincent 1937, 91; Soultrait 1865, 135a.

⁹⁰ Dottin 1906, 428; Holder 1961, 788.

⁹¹ Maître 1875, 181b.

⁹² Ptolemeu III, 8, 7.

⁹³ *Notitia Galliarum* IX, 2.

⁹⁴ Holder 1961, 788-789, nr. 5.

Vicus Nov(us/iodunum) – nu este localizat. ISM V, 233 – Babadag

Apare menționat într-o singură inscripție din spațiul Moesiei Inferior⁹⁵, un altar votiv dedicat lui Iupiter Optimus Maximus, pentru sănătatea împăratului Marcus Aurelius. Această epigrafă a atras atenția cercetătorilor, existând dispute științifice, atât în stabilirea formei toponimicului și a originii acestuia, dar și a localizării precise a *vicus*-ului amintit.

Pentru întregirea toponimului ca *vicus Nov(ioduni)* s-au pronunțat T. Mommsen, J. Weiss⁹⁶ și Emilia Doruțiu Boilă. Mommsen a considerat că piatra a fost adusă de la Noviodunum și este vorba de una și aceeași localitate de la Isaccea. O altă tabără de cercetători acceptă forma *vicus Novus* relatată în această inscripție. Printre aceștia se numără Gr. Tocilescu, V. Pârvan, R. Vulpe.

În privința localizării, există de asemenea contradicții. Dacă acceptăm că inscripția provine de la Babadag și nu a fost adusă din zona Noviodunum, și localizarea poate fi atribuită acestei zone. Pentru localizarea la Babadag s-au pronunțat E. Popescu⁹⁷, Al. Suceveanu⁹⁸ și M. Bărbulescu⁹⁹. Alte ipoteze vehiculate ar fi Enisala, asupra căreia se îndreaptă Alexandru Barnea¹⁰⁰, aducând ca argument continuitatea toponimicului *vicus Nov(s) – Novó – Novoe Selo – Yeni Sale – Enisala*.

Remetodia – Orsoja, districtul Lom, regiunea Montana – Moesia Superior [Rav. 4, 7: *Remetodion*; TP 7, 5: *Remetodia*]

Mansio Remetodia apare în izvoarele cartografice antice între Ratiaria și Almus¹⁰¹, iar în primele studii lingvistice asupra toponimelor din Peninsula Balcanică a fost considerată ca fiind de origine tracică¹⁰². Ipoteza aceasta a fost combătută în studiile mai recente, atribuindu-i-se origine celtică¹⁰³.

Duridanov consideră acest toponimic ca fiind derivat dintr-un nume personal¹⁰⁴, un antroponim, *Remesus*, *Rematus*, *Remata*, antroponime care apar în dicționarul lui Holder, de asemenea celtice¹⁰⁵. Lista lui Holder este îmbogățită de cercetările antroponimice galice ale lui Evans, concretizate într-o lucrare de

⁹⁵ ISM V, 233.

⁹⁶ Weiss 1911.

⁹⁷ TIR L, 35.

⁹⁸ Suceveanu, Barnea 1991, 54.

⁹⁹ Bărbulescu 2001, 179

¹⁰⁰ Barnea 1998, 215, 15.

¹⁰¹ TP 7, 5.

¹⁰² Tomaschek 1894, 69; Detschew 1957, 391.

¹⁰³ Evans 1967, 373; Duridanov 1997, 134; Falileyev, Isaac 2006, 173.

¹⁰⁴ Duridanov 1997, 134.

¹⁰⁵ Holder 1961 II, 116.

substanță¹⁰⁶. Pentru cel de-al doilea element al numelui așezării, cercetătorul bulgar insistă asupra aceleiași idei a toponimului derivat dintr-un antroponim, respectiv *Allodius, Rovodius, Genetodia*¹⁰⁷.

Falileyev și Isaac, deși acceptă și găsesc plauzibilă interpretarea lui Duridanov, abordează originea toponimului Remetodia dintr-o altă perspectivă, îndepărtându-se de varianta derivării dintr-un antroponim¹⁰⁸. În lumina dovezilor continentale, gallicul **rēmo*, tradus în mod tradițional prin conducător, șef, este combătut de o serie de cercetători recenți¹⁰⁹.

Trebuie luat în considerare că Remetodia este localizată la limita extremă a așezării celților în această parte a Balcanilor. De aceea, prioritară este analiza semantică a acestui toponim, care poate fi interpretat ca "foremost settlement", "first settlement" în regiune¹¹⁰.

Remetodia poate reflecta și derivația de la **rēmo-et-odyā*. Altă posibilitate este ca numele galic să fie deja derivat în *-et/-at-* de la **rēmos*, folosit ca apelativ, cu numele locului derivat de la acela cu sufixul **-odyā*. Acest **rēmeto-* este posibil să reflecte o nuanță a înțelesului primar.

Singidunum – Belgrad [Ptolemeu III, 9, 3: *Προς μὲν τῷ Δανουβίῳ ποταμῷ Σινγιδουνῶν*; TP: Confluentibus co. *Singiduno*; IA 132, 1: *Singiduno*; castra; It.Burdig. p. 563, 14W. = p. 10, 11G: *civitas Singiduno*; Iordanes, *Getica*: *Singidunum*; ND or. 41, 30: *Praef(ectus) leg(ionis) quartae Flaviae Singiduno*; Procopius, *De Aedificiis*: *Σινγιδουνῶν*]

Singidunum este poziționat la confluența dintre Sava și Dunăre, în spațiul în care, în perioada pre-romană, locuiau triburile celtice ale scordiscilor.

După Holder (1904 II, 1570), acest toponim reprezintă rezultatul unei hibridări daco-celtice, construit din dacicul *Singi-*, precum vedem și în toponimul Singidava, și galicul – *δουνον*, *dun* – cetate fortificată¹¹¹. Aceast al doilea element al toponimului este frecvent întâlnit în Gallia, Italia de Nord, Britannia.

În spațiul de acțiune al scordiscilor, Stabon a mai menționat un toponim care conține suffixul – *dunum*, *Καπεδουνον*. Poziționarea acestui oraș nu este sigură, se presupune doar că s-ar afla tot în teritoriul Moesiei Superior. Acest oraș nu are, cu siguranță, nimic de-a face cu Capidava din Moesia Inferior.

¹⁰⁶ Evans 1967, 373: *Rematia, Remi, Remico, Remicus, Remigius, Remulla, Remus*.

¹⁰⁷ Duridanov 1997, 134; Holder 1961 II, 834.

¹⁰⁸ Falileyev, Isaac 2006, 174.

¹⁰⁹ Evans 1967, 374, Isaac 2004, comm. ad *re:mo*; Delamarre 2001, comm. ad *remos*.

¹¹⁰ Falileyev, Isaac 2006, 175.

¹¹¹ Holder 1904, 1570.

Taliata – Donji Milanovac în Moesia Superior [Ptolemeu 3, 9, 4: *Ταλιατις*; TP: *Faliatis*; IA 218, 2: *Talia (Taliata?)*; ND or. 41, 27: *Auxilium Taliatense, Taliata*]

Oraș situat la gura de vărsare a râului Porečka în Dunăre. Cel care încadrează acest toponim în categoria celor de origine celtică este Tomaschek¹¹². Acesta amintește toponimicul Taliata, printre altele din aceeași provincie, "an der Donau, an der Morawa und Nišawa finden wir Spuren der keltische Namengebung: erinnern wir uns an Orte wie Singidunum, Taliata, Gerulata, an der Namen Navissus für Nišawa; ferner an die civitas Remesiana und die mansio Meldia"¹¹³. În aceeași direcție se pronunță și Kazarow, care preia informația lui Tomaschek¹¹⁴.

Cel care rediscută originea acestei localități este Duridanov, care, fără a contrazice spusele predecesorilor, consideră că acest toponim este derivat dintr-un antroponim, *Talius*¹¹⁵, așa cum îl regăsim la Holder¹¹⁶.

Primul element al numelui, **tal-*, este cunoscut din alte combinații ale prenumelor din perioada romană, cu preponderență descoperite în Britannia și care înseamnă față, frunte¹¹⁷.

Vicus Vergobrittanus [ISM V, 115]

Este localizat în apropiere de Cius sau de Capidava. Îl cunoaștem prin intermediul unei singure inscripții; a fost considerat celtic de Duridanov. Din varii motive, nu poate fi asociat cu prezența celtică în această zonă în perioada pre-romană. Ar putea fi un așezământ gallo-roman.

Viminacium / Viminacion [Ptolemeu 3, 9, 3: *Ουμιναχιον, λεγιων*; IA 133, 4: *Viminacio, Euminacio*; TP: *Viminatio*; It.Burdig. 564, 8W. = p. 10, 19G: *Civitas Viminatio*; ND or. 41,7: *Viminacio*]

Oraș al provinciei Moesia Superior, ajuns la statutul de *municipium* în 117 p. Chr., sub împăratul Hadrian, și cel de *colonia* în 238 p. Chr., în timpul împăratului Gordian al III-lea¹¹⁸, astăzi Stari Kostolac în Serbia, județul Pozarevac, la vărsarea Mlavei în Dunăre.

După înfrângerea de la Delphi din 279 a. Chr., triburile celtice ale scordiscilor și-au stabilit dominația între gurile râurilor Sava și Mlava. Ele au locuit această zonă până la sfârșitul epocii, când romanii au cucerit întreaga Peninsulă Balcanică. Prezența celților scordisci a fost confirmată cu descoperiri arheologice.

¹¹² Tomaschek 1893 I, 90.

¹¹³ Tomaschek 1893 I, 90.

¹¹⁴ Kazarow 1919, 61.

¹¹⁵ Duridanov 1997, 134.

¹¹⁶ Holder 1961 II, 1709.

¹¹⁷ Pokorny 1959, 1055.

¹¹⁸ Golubovič 1998, 247.

Cel mai timpuriu cimitir de la Viminacium este atribuit celților care au locuit acolo la sfârșitul secolului al IV-lea a. Chr. și începutul secolului al III-lea a. Chr. La mai puțin de un kilometru de ruinele de la Viminacium a fost excavat acest cimitir celtic cu 43 de morminte, fie de înhumație, fie de incinerare¹¹⁹. Dilema constă în datarea acestui cimitir, înainte sau după campania din Grecia din 279 a. Chr. Materialul este tipic celtic și nu scordiscic. Aceasta înseamnă că nu reflectă mixiunea dintre autohtoni și elemente celtice¹²⁰. Din cele 43 de morminte, 9 sunt tipic ilirice și atribuite locuitorilor autohtoni, care nu au fost asimilați în acel moment. Din restul de 34 de morminte, 17 sunt de incinerare și 17 de înhumație, care includ material funerar celtic.

Există puține informații despre ce s-a întâmplat cu populația celtică după cucerirea romană. Evidențele arheologice furnizează date insuficiente. Scordiscii au dispărut complet ca o populație compactă. Doar câteva descoperiri întâmplătoare și inscripții sugerează că unii dintre ei au rămas în această regiune de-a lungul primelor secole ale Principatului. Pe de altă parte, există un număr considerabil de obiecte de origine celtică sau scordiscică în mormintele romane¹²¹.

Numele acestei localități datează din perioada pre-romană, existând însă încă divergențe asupra originii certe. Holder o enumeră printre toponimele de origine celtică din Moesia Superior, făcând analogii cu alte localități, *pagus Viminacensis* din Gallia sau *Viminacium* din Hispania¹²². O interpretare mai recentă este dată de Mirković care, în volumul al II-lea de inscripții din Moesia Superior, cel dedicat zonei Viminacium – Margum, sugerează că numele ar proveni din limba latină, de la cuvântul *vimen*, care înseamnă salcie¹²³. Vechimea și argumentele lingvistice aduse în favoarea originii celtice ne îndreptățesc să nu dăm credit acestei ipoteze.

Izvoare epigrafice

- *Année Épigraphique*, Paris, 1888 sqq.
- *Antike Inschriften aus Jugoslavien*, ed. Viktor Hoffiller, Balduin Saria, Zagreb, 1938.
- *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin, 1863 sqq.
- *Inscriptions grecques et latines de Novae (Mésie Inférieure)*, Bordeaux, 1997.
- *Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae*, B. Gerov (ed.), Sofia, 1989.
- *Inscriptions de la Mésie Supérieure*, Belgrad, 1976.

¹¹⁹ Jovanović 1984, 63-93.

¹²⁰ Jovanović 1987, 812.

¹²¹ Tapavički-Ilić 2008, 195.

¹²² Holder 1961 III, 330.

¹²³ Mirković, IMS II, 47.

- *Inscripțiile din Scythia Minor V. Capidava – Troesmis – Noviodunum*, Em. Doruțiu-Boilă (ed.), București, 1980.

Izvoare literare

- Appian, *Istoria Romei*, Ed. Științifică, București, 1975.
- Rufus Festus Avienus, *Ora Maritima*, Lateinisch und Deutsch, Herausgegeben Diechtrich Stichtenoth, Darmstadt, 1968.
- *Hecataei Milesii Fragmenta*, Scylaris Caryandensis Periplus, ed. R. H. Klausen, 1831.
- Iulius Obsequens, *Libro de los Prodigios* (restituido a su integridad, en beneficio de la Historia, por Conrado Licostenes), ed. Ana Moure Casas, Madrid, 1990.
- Plinius cel Bătrân, *Istoria naturală*, Editura Polirom, Iași, 2000.
- Plutarh, *Vieți paralele*, vol. I, București, 1963.
- Polybios, *Istoriei*, București, 1988.
- Strabon, *Geographia*, București, 1972.
- P. Cornelii Taciti, *Annalium ab excessu divi Augusti Libri*, vol. I. Books I-IV, Oxford, 1896.
- Titus Livius, *De la fundarea Romei*, București, 1959.

Literatură de specialitate

- Barnea 1998 – Barnea Al., *Aspects ethniques dans la vie rurale de la Dobroudja romaine (Mésie Inférieure)*, V. H. Baumann (ed.), *La politique éditiltaire dans les provinces de l'Empire romain IIème-IVème siècles après J.-C. Actes du IIIe Colloque Roumano-Suisse. La vie rurale dans les provinces romaines: vici et villae*, Tulcea, 8-15 octobre 1995, BibIIP 3, 1998, 213-228.
- Bărbulescu 2001 – Bărbulescu M., *Viața rurală în Dobrogea romană*, Constanța, 2001.
- Bărcă, Sîrbu 2000 – Bărcă V., Sîrbu V., *Daces et Romains au Nord de l'embouchure du Danube (Ier-IIIe siècles après J.-C.). Nouvelles données archéologiques*, Acta Musei Napocensis 37/I Arheologie, Cluj-Napoca, 2000, 69-97.
- Berciu 1970 – Berciu D., *Lumea celților*, București, 1970.
- Beševliev 1968 – Beševliev V., *Keltische Ortsnamen in der Kastellverzeichnissen bei Prokop*, Actes du Premier congrès international de études balkaniques et sud-est européennes Bd. 6, Sofia, 1968, 415-423.
- Beševliev 1988 – Beševliev V., *Der Herkunft des Stadtnamens Вудин*, Linguistique Balkanique 31, 1988.
- Brown 1996 – Brown T. (Hrsg.), *Celticism*, Amsterdam, 1996.
- Delamarre 2007 – Delamarre X., *Noms de personnes celtiques dans l'épigraphie classique*, Paris, 2007.

-
- Delamarre 2012 – Delamarre X., *Noms de lieux celtiques de l'Europe Ancienne (-500/+500)*. Dictionnaire, Paris, 2012.
 - Desjardins 1878 – Desjardins E., *Geographie historique et administrative de la Gaule romaine*, Paris, 1878.
 - Detschew 1957 – Detschew D., *Die thrakischen Sprachreste*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Kl. Schriften der Balkankommission, Linguist. Abteilung XV, Wien, 1957.
 - Dottin 1906 – Dottin G., *Manuel pour servir à l'étude de l'Antiquité celtique*, Paris, 1906.
 - Duridanov 1980a – Duridanov I., *Les rapports linguistiques entre les Thraces et les Celtes*, Noi Tracii 7, 68, 1980, 9-12.
 - Duridanov 1980b – Duridanov I., *Les rapports linguistiques entre les Thraces et les Celtes*, Noi Tracii 7, 69, 1980, 4-6.
 - Duridanov 1997 – Duridanov I., *Keltische Sprachspuren in Thrakien und Mösien*, Zeitschrift für celtische Philologie (ZcP), Volume 49-50, Issue 1, 1997, 130-142.
 - Evans 1967 – Evans D. E., *Gaulish Personal Names. A study of some Continental Celtic Formations*, Oxford, 1967.
 - Falileyev 2005 – Falileyev A., *Celtic presence in Dobroudja. Onomastic Evidence*, V. Cojocaru (ed.), *Ethnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea from the Greek Colonization to the Ottoman Conquest*, Iași, 2005, 291-303.
 - Falileyev 2006a – Falileyev A., *Alt-celtischer Sprachschatz: The Ukrainian Contribution*, Séamus Mac Mathúna, Maxim Fomin (ed.), *Parallels between Celtic and Slavic. Proceedings of the First International Colloquium of Societas Celto-Slavica held at the University of Ulster, Coleraine, 19-21 June 2005*, 2006, 71-74.
 - Falileyev 2006b – Falileyev A., *The Celtic Presence in the Central Balkans: evidence of place-names*, Orpheus 16, 2006, 27-32.
 - Falileyev 2007a – Falileyev A., *Celtic Dacia: personal names, place-names and ethnic names of Celtic origin in Dacia and Scythia Minor*, Aberystwyth, 2007.
 - Falileyev 2007b – Falileyev A., *Zwischen Mythos und Fehler: Pseudo-keltische Ortsnamen auf der Balkanhalbinsel*, H. Birkhan (ed.), *Kelten-Einfälle an der Donau. Akten des Vierten Symposiums deutscher Keltologinnen und Keltologen*, Wien, 2007, 195-202.
 - Falileyev, Isaac 2006 – Falileyev A., Isaac G., *Remetodia*, Acta Onomastica, XLVII (1), 2006, 173-177.
 - Gerov 1968 – Gerov B., *Keltische Spuren in Westthrakien*, *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Budapest, 1968, 349-355.

- Golubovič 1998 – Golubovič S., *Graves of the Mala Kopasnica-Sase Type at the Viminacium Cemetery from an Aspect of their Ethic Origin*, *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations II*, Bucharest, 1998, 247-260.
- Golubovič, Mrđić 2010 – Golubovič S., Mrđić N., *Territory of Roman Viminacium from Celtic to Slavic Tribes*, *Anodos. Studies of the Ancient World*, X, 2010, 117-125.
- Gostar 1958 – Gostar N., *Singidunum și Singidava*, SCIV, tom 9/2, 1958, 413-420.
- Gostar 1967 – Gostar N., *Aliobrix*, *Latomus* XXVI, 4, 1967, 987-995.
- Guyonvarc'h 1967 – Guyonvarc'h C., *Le nom de Coralli*, *Apulum* VI, 1967, 119-122.
- Guyonvarc'h 1968 – Guyonvarc'h C., *Le nom de Durostorum*, *Apulum* VII 1, 1968, 201-209.
- Guyonvarc'h 1974 – Guyonvarc'h C., *Inventaire critique des toponymes celtiques continentaux en Noviodunum*, *Apulum* XII, 1974, 75-86.
- Hógáin 2003 – Hógáin D. Ó., *The Celts. A History*, Woodbridge, 2003.
- Holder 1961 – Holder A., *Alt-Celtischer Sprachschatz*, vol. I-III, Leipzig, 1961.
- Hubert 1983 – Hubert H., *Celții și civilizația celtică*, București, 1983.
- Husar 1999 – Husar A., *Celți și germani în Dacia romană*, Cluj, 1999.
- Isaac 2002 – Isaac G. R., *Places-names in Ptolemy's Geography. An Electronic Data Base with Etymological Analysis of the Celtic Name-Elements* (CD-ROM), Aberystwyth, 2002.
- Ivanov 2006 – Ivanov R., *Written Sources, Name, Historical-Geographical Maps and Roads*, în R. Ivanov, G. Atanasov, P. Donevski, *History of Silistra*, vol I. *The ancient Durostorum*, Sofia, 2006, 32-58.
- Ivantchik, Falileyev 2012 – Ivantchik A., Falileyev A., *A Celtic Dedication from Olbia? A Reassessment*, R. Descat (ed.), *STEPHANÉPHOROS de l'économie antique à l'Asie Mineure*, Bordeaux, 2012, 335-340.
- Janakieva 1999 – Janakieva S., *Vergleichende Analyse der Onomastik aus dem thrakischen und aus dem dako-mösichen Gebiet*, DIOS I, 1999, 81-93.
- Jullian 1908 – Jullian C., *Histoire de la Gaule*, vol. I. *Les invasions gauloises et la colonisation greque*, Paris, 1908.
- Kiepert 1887 – Kiepert H., *Manuel de géographie ancienne*, Paris, 1887.
- Maître 1875 – Maître L., *Dictionnaire topographique du département de la Mayenne*, Paris, 1875.
- Matei 2011 – Matei V., *The Celts in Moesia Inferior*, *Analele Universității "Dunărea de Jos" din Galați, Seria Istorie*, vol. X, 2011, 11-17.
- Matton 1871 – Matton A., *Dictionnaire topographique de département de l'Aisne*, Paris, 1871.
- Mócsy 1992 – Mócsy A., *Pannonia und das Römische Heer*, Stuttgart, 1992.

- Papazoglu 1978 – Papazoglu F., *The Central Balkan Tribes in pre-roman times. Triballi, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians*, Amsterdam, 1978.
- Pârvan 1926 – Pârvan V., *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926.
- Petrović 2012 – Petrović V., *Le passage des Celtes par la Dardanie antique d'après le sources écrites*, *Classica&Christiana* 7/2, 2012, 563-570.
- Pokorny 1959 – Pokorny J., *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, vol. I-II, Bern, 1959.
- Reinach 1899 – Reinach S., *Le Corail dans l'industrie celtique*, *Revue Celtique* 20, 1899, 127.
- Rivet 1980 – Rivet A. L. F., *Celtic names and Roman places*, *Britannia*, vol. XI, 1-19, 1980.
- Sims-Williams 2006 – Sims-Williams P., *Ancient Celtic Place-Names in Europe and Asia Minor from Antiquity*, Oxford, 2006.
- Sîrbu, Bârcă 2000 – Sîrbu V., Bârcă V., *Daci și romani în sudul Bugeacului (sec. I-III d. Chr.) [Daces et Romains au Sud du Budgeac (Ier-IIIe siècles après J.-C.)]*, *Daci și romani la începutul secolului al II-lea d. Hr. la nordul Dunării*, Universitatea de Vest, Timișoara, 2000, 29-78.
- Soultrait 1865 – Soultrait G., *Dictionnaire topographique du département de la Nièvre*, Paris, 1895.
- Suceveanu 1977 – Suceveanu Al., *Viața economică în Dobrogea romană*, București, 1977.
- Suceveanu, Barnea 1991 – Suceveanu Al., Barnea A., *La Dobroudja romaine*, Bucarest, 1991.
- Tapavički-Ilić 2004 – Tapavički-Ilić M., *Die Romanisierung der Skordisker*, Leidorf, 2004.
- Tapavički-Ilić 2008 – Tapavički-Ilić M., *The Romanization of Scordiscian Pottery (as shown by the exemple of bowl finds from Viminacium)*, *Rei Cretariae Romanae Acta* 40, 2008, 195-197.
- Thierry 1828 – Thierry A., *Histoire des Gaulois*, Bruxelles, 1828.
- Tomachek 1893 – Tomaschek W., *Die alten Thraken. Eine ethnologische Untersuchung*, Teil I, *Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse*, Bd. 128, Wien, 1893.
- Tomachek 1894 – Tomaschek W., *Die alten Thraken. Eine ethnologische Untersuchung*, Teil II, *Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse*, Bd. 131, Wien, 1894.
- Vincent 1937 – Vincent A., *La toponymie de la France*, Bruxelles, 1937.
- Vulpe 1938 – Vulpe R., *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938.
- Watson 1926 – Watson W. J., *The History of the Celtic Place-Names of Scotland*, Edinburgh, 1926.

- Weiss 1911 – Weiss J., *Die Dobroudscha im Altertum, Zur Kunde der Balkanhalbinsel XII*, Sarajevo, 1911.